

คุ้มบ้านเจ้า เอือนเก๋าล้านนา:

ลักษณะสถาปัตยกรรมและลวดลายประดับอาคาร

LANNA HOUSE
ARCHITECTURAL STYLE AND DECORATIVE ORNAMENTS

ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำนำ

คุ้มบ้านเจ้า เอือนเก่าล้านนา: ลักษณะสถาปัตยกรรมและลวดลายประดับอาคาร (เรือนล้านนาและลวดลายประดับอาคารประเภทคุ้มและที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ ในเขตภาคเหนือ) ฉบับนี้ จัดพิมพ์ขึ้นครั้งแรก เพื่อใช้เป็นเอกสารเผยแพร่ในนิทรรศการ โครงการขับเคลื่อนองค์ความรู้ล้านนา ภายใต้โครงการล้านนาคดีศึกษา ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งจัดขึ้น ณ ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา เมื่อปี พ.ศ. 2559

เนื้อหาในการจัดพิมพ์ครั้งแรก เป็นการถอดองค์ความรู้ที่ต่อยอดมาจากชุดโครงการวิจัยเรื่อง องค์ความรู้สถาปัตยกรรมล้านนาด้านที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ นำเสนอเรื่องลวดลายในการประดับตกแต่งอาคารที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นหัวข้อย่อยในชุดวิจัยดังกล่าว ซึ่งประกอบไปด้วยโครงการย่อยอื่นๆ อีกจำนวน 5 โครงการ ครอบคลุมเนื้อหาทั้งทางด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและเทคนิคการก่อสร้างของอาคารที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง

ส่วนเนื้อหาสำหรับการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เป็นการถอดองค์ความรู้จากข้อมูลในการจัดพิมพ์ครั้งแรกและเพิ่มเติมความรู้สังเขปในส่วนของเรือนล้านนา ลักษณะรูปแบบประเภทของเรือน และงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้อง โดยเสนอผ่านการศึกษาที่ผ่านมาในหัวข้อ ปฐมบท สถานภาพเรือนล้านนาและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หลังจากนั้นจะเป็นการนำเสนอเรื่อง เรือนขนาดใหญ่ ผ่านการค้นคว้าวิจัยด้านสถาปัตยกรรมครอบคลุมเนื้อหาที่สำคัญดังนี้คือ 1. พัฒนาการของเรือนล้านนาประเภทที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่และรูปแบบสถาปัตยกรรม 2. ลักษณะลวดลายและเทคนิคในการก่อสร้าง และ 3. กระบวนการช่างที่เกี่ยวข้อง

ขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้สนับสนุนทุนการศึกษาในโครงการวิจัยล้านนาคดีศึกษา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผู้สนับสนุนพื้นที่และเครื่องมือในการศึกษา รวมถึง นักศึกษา เจ้าหน้าที่และผู้เกี่ยวข้องทุกท่าน ผู้เขียนหวังว่าผลงานชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม รวมถึงผู้สนใจทั่วไปที่สนใจเรื่องเรือนล้านนาและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และหวังว่าองค์ความรู้ที่ปรากฏอยู่ภายในเล่ม จะเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญสามารถนำไปใช้อ้างอิง เพื่อทำงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
มีนาคม พ.ศ. 2563

สารบัญ

บทบรรณาธิการ	I
คำนำ	III
สารบัญ	VI
บทนำ	1
บทที่ 1 ปฐมบทเรือนล้านนาและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	5
เรือนล้านนา : ความหมาย	6
สถานภาพการศึกษาเรือนล้านนาและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	8
ลักษณะเฉพาะของเรือนล้านนาแบบประเพณีเดิม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้อง	12
บทที่ 2 บริบทล้านนาช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง	37
อิทธิพลตะวันตกกับการสัมปทานป่าไม้ในหัวเมืองเหนือ	38
งานสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก	41
งานสถาปัตยกรรมพม่าและไทใหญ่ในหัวเมืองเหนือ	45

สารบัญ

บทที่ 3 เรือนล้านนาขนาดใหญ่และลวดลายประดับอาคาร 51

อาคารขนาดใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่	53
อาคารขนาดใหญ่ในจังหวัดลำพูน	70
อาคารขนาดใหญ่ในจังหวัดลำปาง	88

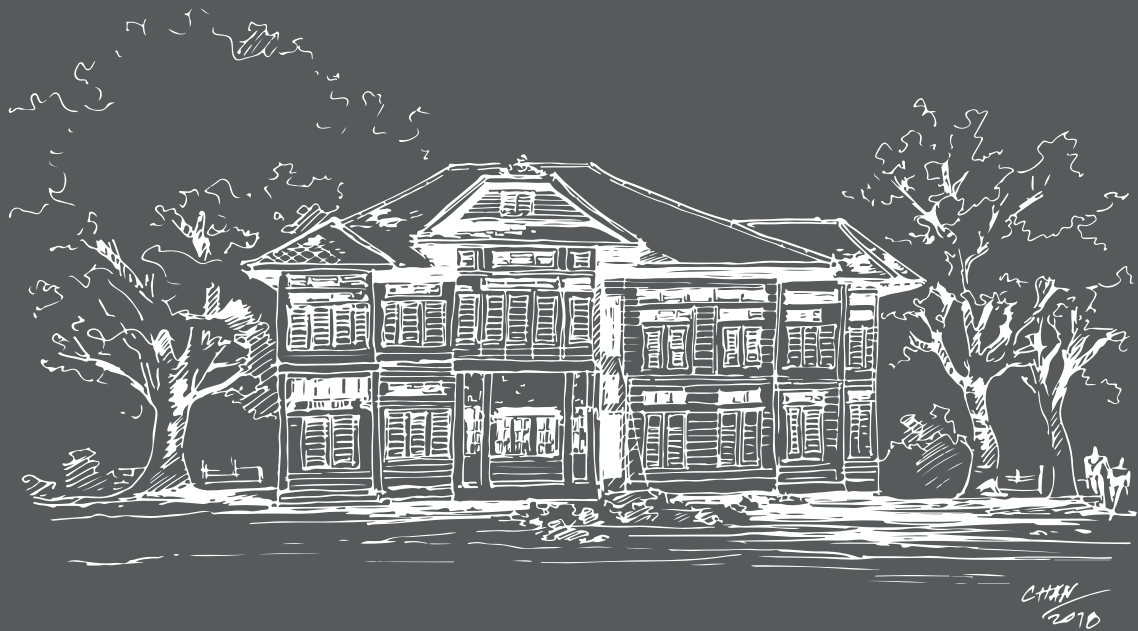
บทที่ 4 องค์ประกอบตกแต่งและลวดลายประดับอาคารขนาดใหญ่ 111

การจัดกลุ่มของลวดลายประดับในอาคารขนาดใหญ่	112
พัฒนาการของลวดลายและอิทธิพลทางศิลปะ	115
ช่างและกระบวนการช่าง	131
เทคนิควิธีการในการทำลวดลายประดับอาคาร	133

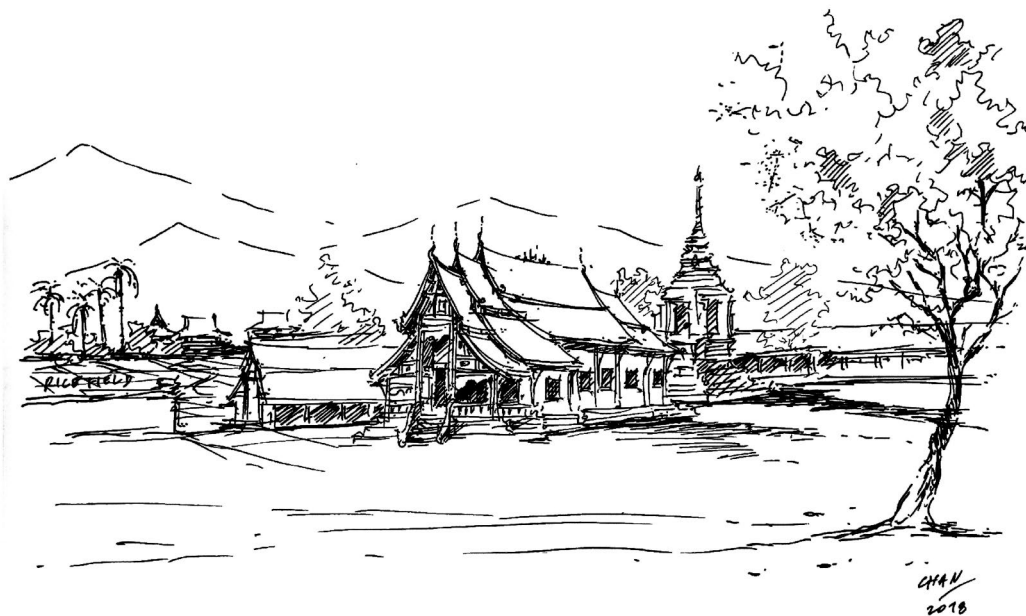
บทที่ 5 บทสรุป 137

บรรณานุกรม	155
ภาคผนวก	159

บทนำ

คุ้มเมืองพะเยา

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมล้านนา
มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน

ทฤษฎีในการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เป็นกระบวนการศึกษางานสถาปัตยกรรมที่ครอบคลุม องค์ความรู้ในหลายมิติ เป็นการศึกษาเชิงบูรณาการ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม เชื้อชาติ วัฒนธรรม ความเชื่อ ศิลปะ และเทคโนโลยี ที่เกี่ยวข้อง จุดประสงค์หลักเพื่อค้นหาความจริงเกี่ยวกับ เหตุการณ์ในอดีต โดยอาศัยหลักตรรกวิทยาพิจารณา เหตุผลที่เชื่อถือได้ เพื่อลำดับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงาน สถาปัตยกรรมและบริบทโดยรอบที่งานสถาปัตยกรรมนั้น ตั้งอยู่ ทั้งทางตรงและทางอ้อม การค้นหาพัฒนาการทางด้าน สถาปัตยกรรม การเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรม การทำความเข้าใจทางด้านสุนทรียภาพ อิทธิพลทางศิลปะของ งานสถาปัตยกรรม ตลอดจนถึงการกำหนดอายุ รวมถึงการ อธิบายปัจจุบันและทำนายเหตุการณ์ในอนาคต ซึ่งเกี่ยวข้อง โดยตรงต่อการกำหนดหรือออกแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ รวมถึงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอาคารเก่าที่เหมาะสม

การศึกษางานสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัย ขนาดใหญ่ และลวดลายประดับตกแต่ง เป็นการศึกษางาน สถาปัตยกรรมล้านนาในเชิงประวัติศาสตร์และการอนุรักษ์ สถาปัตยกรรม เพื่อศึกษาพัฒนาการของเรือนล้านนาประเภท ที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ โดยอาศัยลักษณะองค์ประกอบตกแต่ง ทางสถาปัตยกรรม รวมถึงลักษณะรูปแบบของลวดลาย ในแง่ อิทธิพลทางศิลปะ สุนทรียภาพ ความหมายที่แฝงอยู่ และ กระบวนการช่างที่เกี่ยวข้อง

สถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ใน วัฒนธรรมล้านนา หมายถึง คຸ້ມ เรือน หรือที่อยู่ของกษัตริย์

เจ้านายและข้าราชการชั้นสูง หรือเรือนของพ่อค้า คหบดี ที่ สร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2420-2500 ช่วงเปลี่ยนแปลง การปกครอง ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่หัวเมืองเหนือเข้าสู่ยุคของ ความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ส่งผลทำให้เกิดรูปแบบงานสถาปัตยกรรมประเภท ที่อยู่อาศัยที่มีลักษณะเฉพาะ แตกต่างจากเรือนล้านนาแบบ ประเพณีเดิม โดยในช่วงแรกผู้สร้างและเจ้าของอาคารคือ ผู้ปกครอง เจ้านายชั้นสูง และชาวต่างชาติที่เข้ามาสัมปทาน ป่าไม้ รวมถึงมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนา ลักษณะเด่น ของงานสถาปัตยกรรมในกลุ่มนี้คือ อาคารขนาดใหญ่ที่มี รูปทรงหลากหลาย มีการผสมผสานระหว่างอาคารแบบ ตะวันตกและอาคารพื้นถิ่น และนิยมการประดับตกแต่ง ส่วนต่างๆ ของอาคาร ซึ่งความนิยมนี้ได้แพร่หลายลงไปสู่ กลุ่มเรือนและที่อยู่อาศัยของพ่อค้า คหบดี และผู้มีฐานะ ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง จนในที่สุดได้ส่งอิทธิพลด้านการตกแต่ง ไปสู่การสร้างบ้านเรือนที่สร้างด้วยไม้ของชาวบ้านและ สามัญชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน แถบจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา เป็นต้น

ปัจจุบันงานสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ ส่วนหนึ่งอยู่ในความดูแลและครอบครองของทายาท ที่เหลือ ตกเป็นสมบัติของแผ่นดินหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดย มีหน่วยงานราชการต่างๆ เป็นผู้ครอบครองและดูแลใน ปัจจุบัน

ลักษณะเด่นของงานสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่ อาศัยขนาดใหญ่ที่สำคัญ 3 ประการคือ 1. เป็นอาคารพักอาศัย ขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่ใช้สอยภายในรวมถึงรูปทรงอาคาร ที่เกิด

จากการผสมผสานกันระหว่างอาคารแบบตะวันตกกับอาคารพื้นถิ่น 2. เป็นอาคารที่สร้างด้วยโครงสร้างไม้เป็นหลัก บางแห่งมีการใช้ผนังก่ออิฐฉาบปูน เฉพาะส่วนล่างของอาคาร 3. นิยมประดับตกแต่งอาคารตามแบบอย่างศิลปะตะวันตก

องค์ประกอบของการตกแต่ง และลวดลายประดับอาคาร พบว่ามีเทคนิคที่นิยมทำกันดังนี้คือ 1. การประดับลวดลายไม้แกะ 2. การฉลุลาย 3. ปูนปั้น 4. การประดับกระจก 5. การทำลวดลายเหล็กดัด โดยลวดลายประเภทไม้แกะสลัก และไม้ฉลุลายเป็นที่นิยมในช่วงแรกๆ ต่อมาภายหลังจึงปรากฏเทคนิคการประดับกระจก และลวดลายเหล็กดัด ในการประดับตกแต่งอาคาร

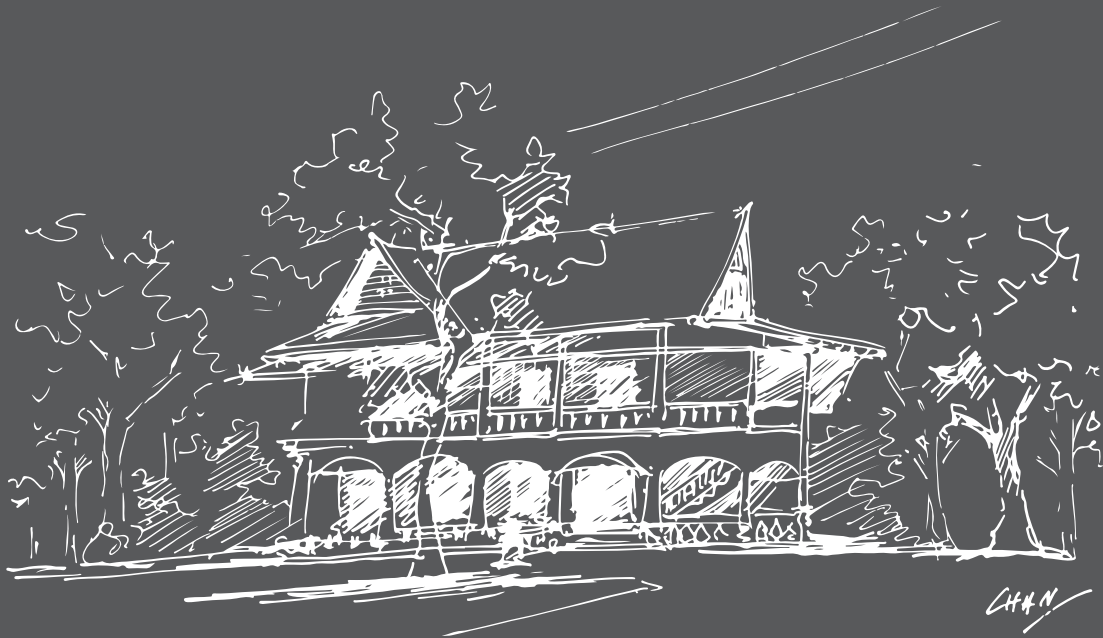
ลักษณะลวดลายส่วนใหญ่เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา ซึ่งเป็นแบบอย่างที่นิยมทำกันในศิลปะแบบวิกตอเรีย สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากชาวต่างชาติที่เข้ามา รับราชการหรือทำการค้าในเมืองไทย โดยผ่านช่างชาวจีนผู้ที่นำความรู้ขึ้นมาจากกรุงเทพฯ ภาคใต้ และภาคตะวันออก อีกส่วนหนึ่งมาพร้อมกับชาวอังกฤษที่เข้ามาทำสัมปทาน ป่าไม้ในหัวเมืองเหนือ โดยมีช่างชาวพม่าเป็นแรงงานหลักในการผลิตงานประดับตกแต่งอาคาร

สำหรับองค์ประกอบของอาคารที่มีการประดับตกแต่งมากที่สุด ได้แก่ เจริญชัย ปันลม หน้าจั่ว ราวระเบียง ราวบันได แผงกันแดด ช่องแสง และช่องระบายอากาศ ส่วนกระบวนการช่างพบว่าช่างชาวจีนมีบทบาทอย่างมากในฐานะช่างฝีมือและผู้รับเหมาก่อสร้างด้วย กลุ่มช่างชาวจีนเหล่านี้ได้ขึ้นมามาตั้งบ้านเรือนและชุมชนกระจายอยู่ทั่วไปในเขตภาคเหนือ ไม่ว่าจะเป็น เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน เป็นกลุ่มช่างและพ่อค้าที่มีบทบาทในการทำลวดลายไม้แกะสลัก และเป็นตัวแทนจำหน่ายวัสดุก่อสร้างที่ใช้ในงานประดับตกแต่งอาคาร

การทำลวดลายประดับตกแต่งได้เริ่มสูญหายไปหลังจากเทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ ประกอบกับการลดจำนวนลงของการสร้างอาคารไม้ เนื่องจากทรัพยากรป่าไม้เริ่มลดน้อยลง งานประดับตกแต่งและกระบวนการช่างจึงลดบทบาทลงไปด้วย จนหายไปในช่วงที่สุด

บทที่ 1

ปฐมบทเรือนล้านนาและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

เรือนล้านนา : ความหมาย

เป็นเวลามากกว่า 5 ทศวรรษ ที่นักวิชาการทางด้านสถาปัตยกรรมกำหนดให้เรือนล้านนา เป็นอาคารประเภทหนึ่งรวมอยู่ในกลุ่มการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) ประเภทเรือนไทยภาคเหนือ โดยเนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งนำเสนอ อาคารประเภทเรือนพักอาศัย และอาคารที่เกี่ยวข้องในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือ และพื้นที่วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ

เรือนล้านนา เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย ซึ่งแต่เดิมยังไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาอย่างชัดเจนในกลุ่มนักวิชาการด้านสถาปัตยกรรม แต่ในทางกลับกันเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษานักวิจัยทางด้านมานุษยวิทยา (Anthropology) และนักวิชาการด้านคติชนวิทยา (Folkloristics) ซึ่งนักวิชาการทั้งสองกลุ่มนี้ได้ให้ความสนใจเรื่องอาคารและเรือนพักอาศัยในฐานะที่เป็น องค์ประกอบส่วนหนึ่งในการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ยังไม่มีการศึกษาลงลึกไปถึงรายละเอียดของอาคารและประโยชน์ใช้สอยของสถาปัตยกรรม รวมถึงความงามทางด้านสุนทรียภาพอย่างแท้จริงจนกระทั่งเมื่อปรากฏผลงานของนักวิชาการในสายสถาปตยกรรมยุคบุกเบิก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานของศาสตราจารย์อ้น นิมมานเหมินท์ ซึ่งได้เริ่มต้นสำรวจงานสถาปัตยกรรมในภาคเหนือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 เป็นต้นมา โดยเขียนบทความเรื่อง “เรือนไทยแบบดั้งเดิม”¹ ลงในวารสารอาษาเมื่อปี พ.ศ. 2506 พร้อมทั้งนำบทความนี้ไปนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับนานาชาติ

เมื่อปี พ.ศ. 2508 ผลการศึกษาดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นการวางรากฐานให้กับการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทยนับแต่นั้นเป็นต้นมา

สำหรับวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในช่วงแรกๆ พบว่าเป็นการศึกษาด้วยวิธีการสำรวจจากหลักฐานที่ปรากฏจริงในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทย เนื้อหาการนำเสนอในช่วงแรก เป็นการอธิบายถึงความแตกต่างระหว่างเรือนไทยในแต่ละภูมิภาค ปัจจัยที่ก่อให้เกิดลักษณะที่แตกต่างกัน การเปรียบเทียบรูปทรงและพื้นที่ใช้สอยของเรือนไทยภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ เป็นต้น

สำหรับเรือนไทยภาคเหนือ นั้น เรือนกาแล ถูกยกให้เป็นตัวอย่างลำดับต้นๆ ที่แสดงถึงลักษณะอันโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของเรือนล้านนา โดยอธิบายว่า เรือนกาแล เป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง มีลวดลายไม้แกะสลักเหนือหลังคาจั่ว จึงเป็นเสมือนภาพจำของเรือนล้านนามาจนถึงปัจจุบัน การศึกษาเรื่องเรือนล้านนา ในช่วงระยะเวลาต่อมาได้ขยายผลไปสู่เรือนในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ รวมถึงอาคารที่เกี่ยวข้องด้วย ไม่ว่าจะเป็น เรือนไทลื้อ เรือนไม้รุ่นหลัง เรือนสระโน เรือนเครื่องผูก ตูบ ห้างนา หลองข้าว รวมถึงเรือนชาวเขา และเรือนในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน เป็นต้น งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในกลุ่มนี้ล้วนอยู่ภายใต้ขอบเขตพื้นที่ทางวัฒนธรรมเดียวกัน ซึ่งมีความสำคัญต่อการศึกษาศาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นสำคัญ

เรือนล้านนา : ความหมาย

ศาสตราจารย์อ้น นิมมานเหมินท์ ได้ให้คำนิยามของเรือนล้านนาไว้ว่า “...เรือนล้านนาไทยเป็นอาคารพักอาศัยแบบประกอบด้วยหลายหน่วยหรือหลายหลังที่เชื่อมกันอย่างหลวมๆ เป็นแบบ Dynamic Balance...”² โดยให้รายละเอียดของเรือนที่แสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวว่า “...หน้าจั่ว มักจะต่อให้สูงพื้นหลังคาเป็นรูปตัว V เรียกว่า กะแล หรือ กาแล ถือเป็นเอกลักษณ์แห่งความเป็นสิริมงคล...”³ ในงานเขียนของศาสตราจารย์อ้น ได้แบ่งเรือนแบบล้านนาไทยตามขนาดของอาคาร เรียกว่า เรือนล้านนาไทยขนาดธรรมดา และเรือนล้านนาไทยขนาดใหญ่ โดยแยกเรือนไทลื้อเป็นอีกกลุ่มหนึ่ง แต่ทั้งหมดอยู่ในกลุ่มของเรือนไทยแบบดั้งเดิม ซึ่งสร้างขึ้นภายใต้ข้อจำกัดทางภูมิอากาศที่หนาวเย็น และภูมิประเทศที่ร้อนชื้น จึงทำให้เรือนไทยล้านนาต้องปรับตัวให้เข้ากับดินฟ้าอากาศของท้องถิ่น นอกจากนั้นยังอธิบายว่า เรือนกาแล เป็นเรือนยกใต้ถุนเพื่อการระบายอากาศ และใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มีเตาไฟอยู่ภายในตัวเรือน แต่ก็แยกพื้นที่ระหว่างเตาไฟกับพื้นที่ส่วนอื่นๆ ด้วยชานเชื่อมเพื่อให้ผู้อยู่อาศัยอยู่ห่างไกลจากความร้อนของเตา ซึ่งทำให้ตัวบ้านมีความสะอาด ปราศจากเชื้อเขม่า มีพื้นที่เปิดโล่งเพื่อให้เกิดการระบายอากาศ แบ่งพื้นที่ใช้สอยตามลักษณะกลุ่มอาคาร ซึ่งมักนิยมทำอาคารสองหลัง มีหลังคาเชื่อมต่อกัน ทำรางน้ำไว้ตรงกลาง อาคารใหญ่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ประกอบไปด้วยส่วนห้องนอน และห้องรับแขก (เต็น) ซึ่งมีการยกระดับพื้นเชื่อมกับกระเบื้อง หรือชานที่ไม่มีหลังคาคลุม ชานดังกล่าวใช้ประโยชน์ในการตากผลผลิตทางการเกษตร หรือตากผ้า

มีอำนาจน้ำเพื่อต้อนรับแขกในบริเวณนี้ ส่วนหลังเล็กคือ เตาไฟ อาจเชื่อมกับส่วนซีกข้างและชานด้านหลังแยกออกไป

งานของศาสตราจารย์อ้น ยังได้ให้ข้อมูลเรื่อง ภูมิทัศน์ล้านนา ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในวัฒนธรรมล้านนาว่า “...เรือนล้านนาไทยขนาดใหญ่ อยู่ใกล้ภูเขา มีความเป็นอยู่ตามวัฒนธรรมไทยเดิม อยู่เป็นกลุ่มก้อน พังพาอาศัยสังคมซึ่งกันและกัน บริเวณบ้านมักจะปลูกต้นไม้ ดอกไม้ สวนผลไม้ที่เป็นประโยชน์ (ป่าหมาก ป่าพร้าว) เช่น หมาก พลู มะพร้าว มะม่วง มะปราง ส้มโอ ขนุน และต้นไผ่ มียุ้งข้าว คอกสัตว์ ครัวกระต๊อง บ่อน้ำ ที่เชิงบันไดตัวบ้านมีตุ่มน้ำล้างเท้า ได้ถุนเป็นที่ประกอบอุตสาหกรรมครัวเรือน บนเรือนมีอำนาจน้ำ...”⁴

การศึกษาของศาสตราจารย์อ้น ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการอธิบายนิยามและความหมายของเรือนล้านนา ในช่วงแรกของการศึกษาโดยอ้างอิงจากหลักฐานที่ปรากฏในพื้นที่เขตภาคเหนือตอนบนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เป็นสำคัญ โดยที่เรือนกาแล ซึ่งเป็นเรือนเครื่องไม้ที่มีลักษณะเฉพาะโดดเด่นกว่าเรือนประเภทอื่น ถูกยกขึ้นมาเป็นตัวแทนของเรือนล้านนา มีการอธิบายถึงลักษณะการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ใช้สอยของเรือน รวมถึงสภาพแวดล้อมที่อาคารตั้งอยู่ในภาพรวม

สถานภาพการศึกษาเรือนล้านนาและ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การศึกษาเรื่องเรือนล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งถูกผนวกไว้ในหลักสูตรของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่ ศาสตราจารย์อ้น ไดโอนย้ายมารับตำแหน่งคณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ท่านได้นำเอากระบวนการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเข้ามาบรรจุไว้ในหลักสูตรต่างๆ ทั้งในระดับปริญญาบัณฑิตและบัณฑิตศึกษา ภายใต้อำนาจหลักสูตรศิลปบัณฑิต (สถาปัตยกรรมไทย) คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูงสถาปัตยกรรมไทยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้รับการบรรจุไว้ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบนับแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ปรากฏผลงานทั้งของคณาจารย์และนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง ที่สำคัญหลายชิ้น เช่น งานเขียน ของรองศาสตราจารย์ ฤทัย ใจจงรัก เรื่องเรือนไทยเดิม⁵ และผลงานเรื่อง เรือนเครื่องผูก⁶ ของศาสตราจารย์สมใจ นิมเล็ก เป็นต้น ทั้งสองชิ้นถือว่าเป็นงานวิชาการด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สำคัญ ในฐานะการเป็นผลงานต้นแบบให้กับกระบวนการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภูมิภาคต่างๆ งานวิจัยของ รองศาสตราจารย์ ฤทัย ใจจงรัก ได้ให้มิติทั้งทางด้านกระบวนการสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนาม การวิเคราะห์ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

โครงสร้าง วัสดุ และเทคนิคในการก่อสร้าง รวมถึงความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่งานของศาสตราจารย์สมใจ จะให้ความสนใจในประเด็นของเทคนิควิธีการก่อสร้าง องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมการบันทึกและเขียนแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น งานวิชาการที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าว แม้ว่าจะเป็นผลงานที่เน้นไปที่การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคกลาง แต่ก็ส่งอิทธิพลต่อการศึกษาของนักวิชาการในภูมิภาคอื่นๆ ในระยะเวลาต่อมา

ในส่วนของภาคเหนือ ผลงาน รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์⁷ รองศาสตราจารย์อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และอาจารย์ปฐม พัวพันธุ์สกุล ซึ่งได้ทำการศึกษา ค้นคว้า และสำรวจงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น บริเวณภาคเหนือตอนบน ในช่วงปี พ.ศ. 2512 - 2520 ปรากฏผลงานด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ถือเป็นต้นแบบในการศึกษาที่สำคัญ ผลงานในกลุ่มนี้นอกจากเนื้อหาที่อธิบายถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมและการใช้พื้นที่ของเรือนแล้ว ยังได้ให้ความสำคัญกับ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม อีกด้วย การอยู่ร่วมกันระหว่าง สถาปัตยกรรมพื้นที่การเกษตร ป่าชุมชน สิ่งแวดล้อม และความเชื่อ เป็นประเด็นสำคัญที่ถูกเน้นในงานเขียน โดยอาจยกตัวอย่างข้อเขียนบางตอนที่สำคัญมาแสดงไว้ ณ ที่นี้ ได้แก่

...ถัดจากชุมชนเมือง และหมู่บ้านที่ชิดตัวเมืองออกไปจะเป็นทุ่งนากว้างรายล้อมหมู่บ้านรอบเมืองเอาไว้ ในท้องนากว้างจะมีหมู่บ้านชนบทกระจายตัวอยู่ตามทุ่งนากว้าง มีลำเหมืองส่งน้ำไหลเป็นโครงข่ายวกวนผ่านหมู่บ้านไหลเรียบชายบ้านสู่บริเวณทุ่งนากว้าง ภายในบริเวณบ้านแต่ละบ้านของคนล้านนา

มีเนื้อที่ว่างเรียกว่าช่วงบ้าน เป็นลานดินกว้างเอนกประสงค์ เป็นที่พักผ่อนภายนอกอาคาร บริเวณช่วง จะมีไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ที่ให้ผลรับประทานได้ ปลูกล้อมรอบเพื่อให้ร่มเงาแก่ลานโล่ง...ตามคาคบต้นไม้ใหญ่จะนำกล้วยไม้จากป่ามาปลูกเพื่อประดับลานให้งดงาม ได้แก่ เอื้องผึ้ง ที่มีดอกเป็นช่อสีเหลืองมากกว่ากล้วยไม้ชนิดอื่น บริเวณขอบชายรั้วบ้านและบริเวณที่ว่างหลังบ้านจะเป็นสวนไม้ยืนต้นลักษณะเป็นสวนเกษตรแบบผสมผสานเหมือนสวนสมรมของภาคใต้ มีไม้หลายชนิดและสวนครัวเพื่อยังชีพ ไม้ยืนต้นที่นิยมปลูก ได้แก่ มะม่วง มะปราง มะเฟือง กระท้อน มะกรูด มะนาว ต้นหมาก มะพร้าว กล้วย มะค้อนป้อม (มะรุม) มะลิด (ต้นเพกา) ต้นแค ละครูด ส้มโอ ต้นผักเหือด ผักฮ้วน ฯลฯ...⁸

ความเชื่อและประเพณีในการปลูกเรือน เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ถูกหยิบยกขึ้นมาศึกษา และเขียนไว้ในงานวิชาการ ของรองศาสตราจารย์อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และรองศาสตราจารย์วิวัฒน์ เตมียพันธ์⁹ ซึ่งได้กล่าวถึงความเชื่อในวัฒนธรรมล้านนา ที่ส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบงานสถาปัตยกรรม พื้นที่ใช้สอย และการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังได้บรรจุการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้ในหลักสูตรระดับปริญญาบัณฑิต ซึ่งถือได้ว่าเป็นการขยาย

การศึกษา และวิธีคิดด้านพื้นถิ่นไปสู่นักวิชาการในช่วงเวลาถัดไป โดยภายหลังพบว่า มีผลงานจากนักวิชาการทางด้านสถาปัตยกรรมโดยตรง และนักวิชาการสาขาอื่นๆ ที่มีความสนใจในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ผลงานที่สำคัญๆ ในช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ ผลงานของรองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช นำเสนอ เรื่อง “เรือนเครื่องผูก”¹⁰ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สามารถ ศิริเวชพันธุ์ และ อาจารย์สุพล ปวารจารย์ เรื่อง “เรือนชนบท”¹¹ ลมูล จันทน์หอม เรื่อง “ประเพณีความเชื่อการปลูกเรือนในล้านนาและเรือนกาแล”¹² และนายแพทย์เฉลิม ปิยะชน เรื่อง “เรือนกาแล”¹³ ผลงานทั้งหมด ถือได้ว่าเป็นผลงานที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาเรือนล้านนาในยุคหลัง เพราะได้นำเสนอข้อมูลของเรือนกาแลที่ปรากฏหลักฐานในเขตพื้นที่ภาคเหนือ พร้อมทั้งแสดงข้อมูลการสำรวจ ตลอดจนถึงองค์ประกอบและรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมที่สามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงได้เป็นอย่างดี

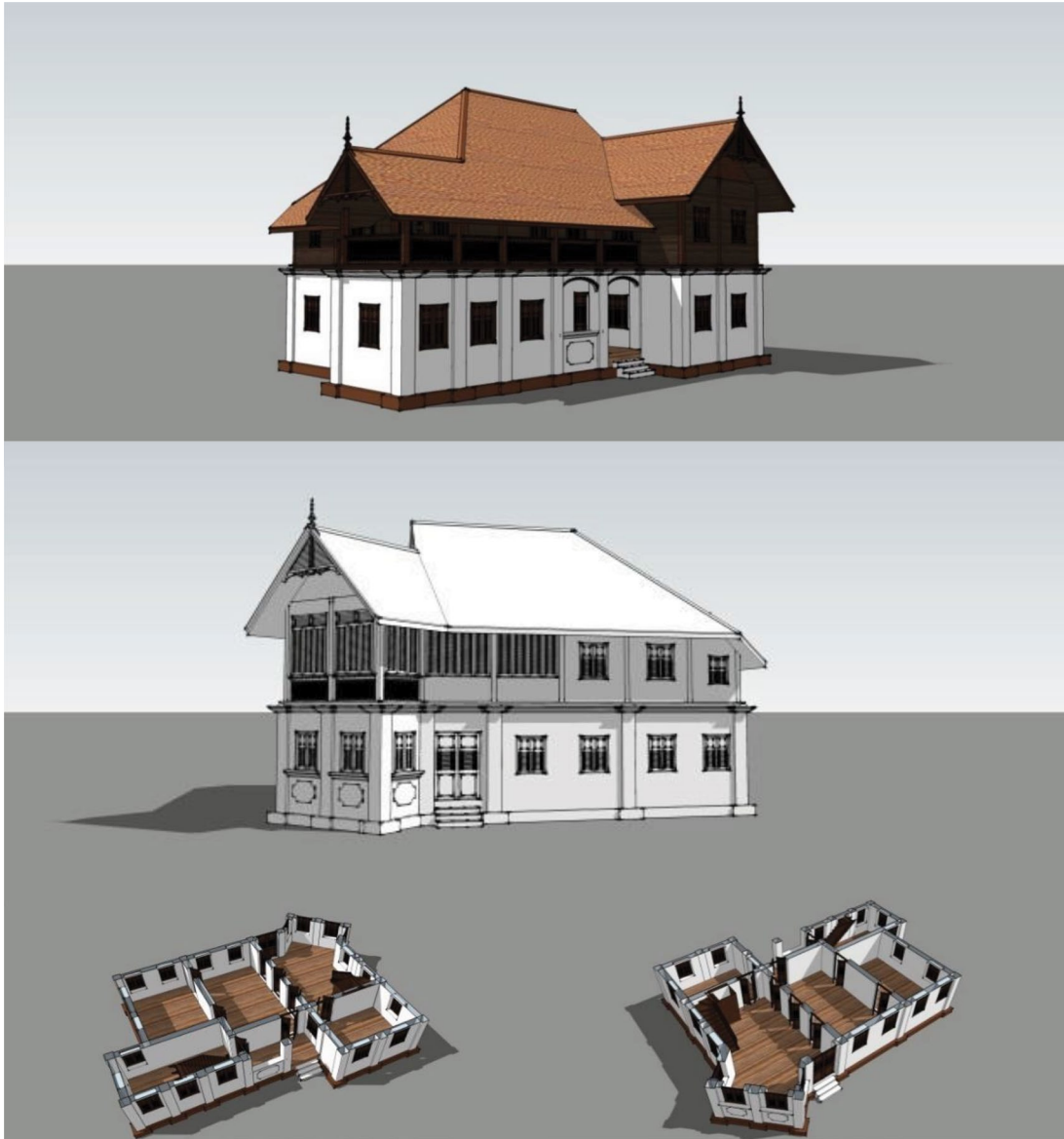
ไม่เพียงแต่เฉพาะในเขตพื้นที่ภาคเหนือเท่านั้นที่การศึกษาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเริ่มมีความตื่นตัว ทางภาคอีสาน ก็เริ่มมีผลงานของนักวิชาการที่สำคัญๆ เช่น ผลงานเรื่อง “สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไต-ลาว ขอนแก่น”¹⁴ ของ อาจารย์วิโรจน์ ศรีสุโร ซึ่งเป็นบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคอีสาน ทั้งในส่วนของการประเภทรายเรือน และอาคารศาสนา เป็นตัวอย่างผลงานที่ทำให้เกิดการศึกษาวิจัยทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมากยิ่งขึ้น

ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือ ได้ขยายมิติครอบคลุมไปถึงเรือนชาวเขา เรือนของชนกลุ่มน้อย และเรือนในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น เรือนกะเหรี่ยง เรือนอีกอ เรือนไทลื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้รับการบรรจุไว้ในหลักสูตรต่างๆ ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันการศึกษาต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาค นักวิชาการทั้งที่เป็นคณาจารย์ และนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่สนใจ จึงได้เริ่มทำงานวิจัยเพิ่มมากขึ้นในมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลงานที่สำคัญ ในช่วงเวลาดังกล่าว ได้แก่ ผลงานของ ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่อง “บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น”¹⁵ “ปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์ กรณีศึกษา ไทย ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล และชีวิต”¹⁶ “การศึกษาหมู่บ้านและเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจีนฮ่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน”¹⁷ เป็นต้น ซึ่งผลงานในกลุ่มนี้เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นและมีคุณค่ายิ่ง เนื่องจากการสำรวจ เก็บข้อมูล และบันทึกด้วยภาพถ่ายเส้นที่สวยงาม สร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ศึกษาและผู้สนใจทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมากขึ้นเป็นลำดับ ในช่วงระยะเวลานี้ยังปรากฏผลงานของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาที่ศึกษาเรื่องเรือนล้านนา และเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์เพิ่มมากขึ้น เช่น ผลงานวิทยานิพนธ์ของ วิชุดา นิลม่วง ภายใต้หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่อง “รูปแบบและการใช้สอยเรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่”¹⁸ ซึ่งเป็นผลงานการศึกษาเรือนไม้ในจังหวัดเชียงใหม่ในมิติทั้งทางด้านการใช้สอย ความเชื่อ และการก่อสร้าง นอกจากนั้นยังขยายขอบเขตไปถึงงาน

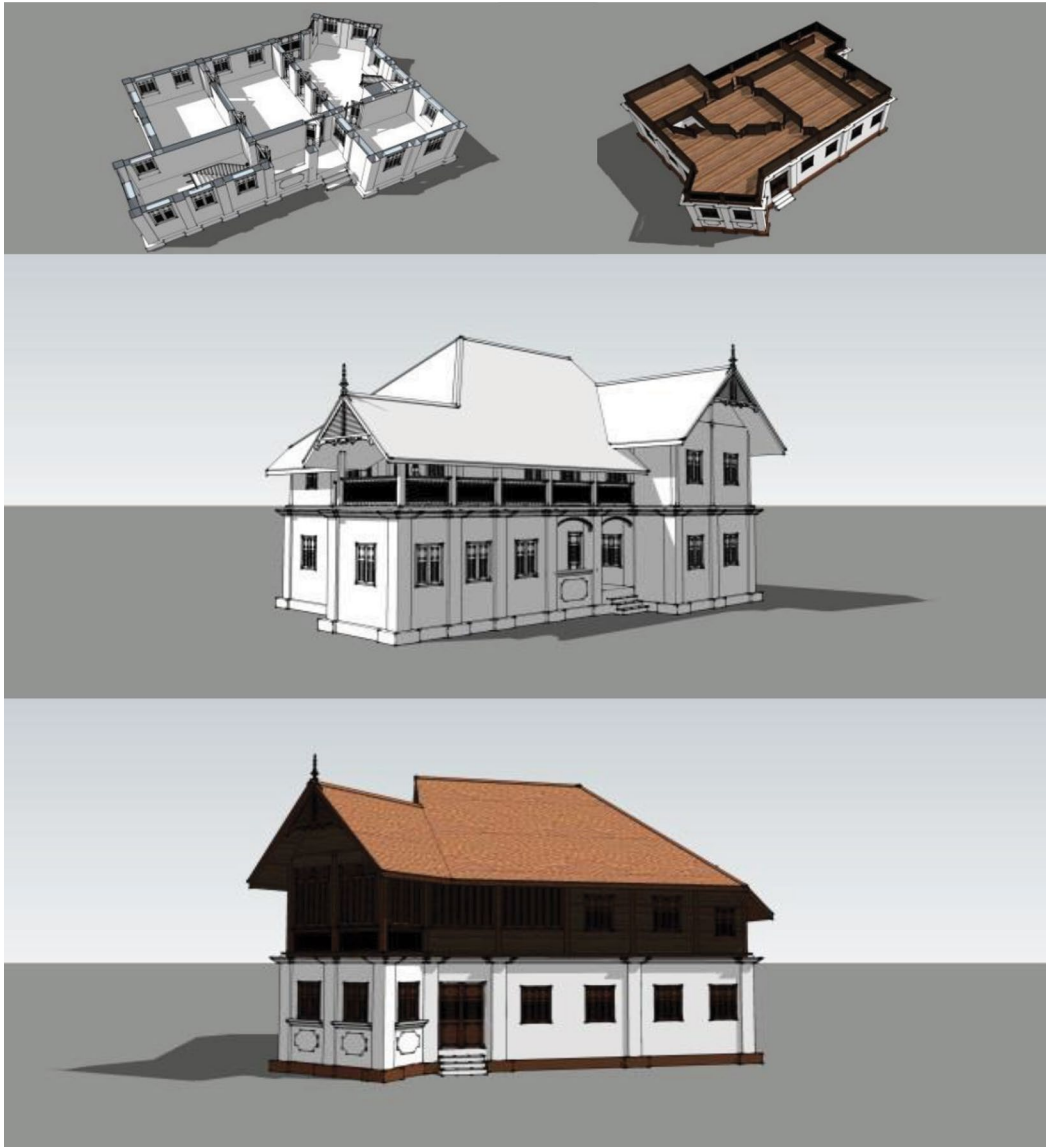
สถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยรุ่นหลังหรืออาคารที่มีอายุไม่ถึงร้อยปี ด้วยผลงานของ รองศาสตราจารย์ ดร.วิฑูรย์ เหลืยวรุ่งเรื่อง ซึ่งได้ทำการศึกษา “เรือนล้านนาประเภทคุ้มเจ้านาย” ในหนังสือเรื่อง “สถาปัตยกรรมในเมืองเชียงใหม่”¹⁹ ที่ได้ขยายขอบเขตการศึกษาไปถึงอิทธิพลตะวันตกในงานสถาปัตยกรรม

หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ รวมถึงหลักสูตรดุริยางค์บัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เป็นอีกกลุ่มหลักสูตรหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตผลงานวิจัยและผลงานวิชาการทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา

ผลงานของ รองศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ โอฟารรัตน์มณี ซึ่งศึกษาเรื่อง “รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์”²⁰ และ “บ้านเรือน ตัวตน คนไทในอินเดีย”²¹ ถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นความพยายามในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ผ่านพื้นที่ทางวัฒนธรรม เพื่อแสดงภาพของวัฒนธรรมการอยู่อาศัยผ่านกลุ่มชาติพันธุ์และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ชัดเจนขึ้น ถือเป็นผลงานวิชาการที่มีคุณค่าอีกชิ้นหนึ่ง เป็นการขยายผลด้านการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นออกไปในมิติต่างๆ มากกว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมา

ภาพที่ 3.6 แสดงภาพสามมิติของคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ แก้วมุงเมือง
สำนักงานยาสูบ จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน

ภาพที่ 3.7 แสดงภาพสามมิติของคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ แก้วมุงเมือง
สำนักงานยาสูบ จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน

ภาพที่ 3.8 แสดงภาพคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ แก้วมุงเมือง

สำนักงานยาสูบ จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน

คัมเจ้าประพันธ์พงศ์ อินเลา ณ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติความเป็นมาของอาคาร

คัมเจ้าประพันธ์พงศ์ อินเลา ณ เชียงใหม่ ตั้งอยู่บนถนนวิชายานนท์ ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราว ปี พ.ศ. 2471-2472 ในขณะที่เจ้าประพันธ์พงศ์ ดำรงตำแหน่ง เป็นนายอำเภอแมริม ในช่วงปี พ.ศ. 2484 ทายาทได้ให้สหกรณ์เชียงใหม่ เข้าเป็นที่ทำการ ต่อมาเปลี่ยนเป็นบ้านพักของ ผู้พิพากษาศาลเชียงใหม่ หลังจากนั้นบ้านและที่ดินได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของนายหวล และนางคำน้อย ชัยมงคล ซึ่งซื้อต่อมาจากธนาคาร ซึ่งเจ้าอินเลาเอาไปจำนองไว้กับธนาคาร กัมมาจล (ไทยพาณิชย์) ในราคา 4,500 บาท มีเนื้อที่ 4 ไร่เศษ ปัจจุบัน คุณนวลศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา ทายาท เป็นผู้รับมรดก

เจ้าประพันธ์พงศ์ อินเลา ณ เชียงใหม่ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของเมืองเชียงใหม่ ดำรงตำแหน่ง เป็นนายอำเภอหลายอำเภอในจังหวัดเชียงใหม่ สำหรับนายหวล ชัยมงคล เป็นพ่อค้าคนสำคัญคนหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ เดิมเป็นคนบ้านฮ่อม ถนนท่าแพ เป็นบุตรของแสนชัยพละ กับแม่คำน้อย สุริยะเรือนแก้ว คนวัดเมืองมาง ทำธุรกิจการค้า ประเภท เครื่องเงิน และอุปกรณ์ทำเครื่องเงิน นัารักและอุปกรณ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ทองคำเปลว ซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญในการทำเครื่องเงิน เครื่องทอง ของชาวเชียงใหม่ ใช้ชื่อร้านว่า เชียงใหม่หัตถกิจ สำหรับ คุณนวลศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา ปัจจุบันอายุ 79 ปี เป็นธิดาของ นายหวล ชัยมงคล

เกิดที่บ้านปากตรอกช่วงเมรุ ในตรอกเล่าโจ้ว เรียนชั้นประถมที่โรงเรียนเรยีนาเชลีจนจบมัธยมปีที่ 6 หลังจากนั้นไปต่อวิทยาลัยครูสวนดุสิต ที่กรุงเทพฯ แล้วจึงกลับมาทำงานเป็นบรรณารักษ์ห้องสมุดเชียงใหม่ สมัยนั้นอยู่ที่วัดพันอัน ต่อมา ย้ายมาที่แจ่งหัวลิน จนเกษียณอายุทำงานที่หอจดหมายเหตุเชียงใหม่

ภาพที่ 3.9 ภาพเจ้าประพันธ์พงศ์ อินเหลา ณ เชียงใหม่ (ภาพกลาง) และ นายทวล ชัยมงคล (ขวา)

ลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรม

เป็นอาคารอิทธิพลตะวันตกก่อฐานอาคารด้วยอิฐ ส่วนอาคารทั้งสองชั้น และหลังคาเป็นไม้ ผังอาคารแบบ สมมาตรซ้ายขวา คล้ายรูปเครื่องบิน หรือตัวอักษรที (T) ในภาษาอังกฤษ โดยมีการยื่นมุขทางเข้าด้านหน้า เพื่่ออกมา และมีบันไดทางขึ้นชั้นสองอยู่บริเวณส่วนกลางของบ้าน หลังคาโครงจั่วตัดกัน ลักษณะคล้ายรูปไม้กางเขน มีส่วนปลาย แต่ละด้านเป็นทรงมนิลา ยกเว้นหลังคาส่วนหลังบ้าน สำหรับ อาคารด้านหลังเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวาง แนวยาวทอดมาจากอาคารหลัก อาคารได้ปรับปรุงเมื่อปี พ.ศ. 2540 โดยอาคารเมื่อแรกสร้างมีการยกใต้ถุนขึ้นมา

เล็กน้อยประมาณ 50 - 60 เซนติเมตร แต่ปัจจุบันมีการถมดินขึ้น พร้อมทั้งปิดใต้ถุนนั้นทั้งหมด ปัจจุบันอาคารถูกปรับปรุงไป ค่อนข้างมากให้เข้ากับลักษณะความเป็นอยู่ของคนในบ้าน ประตูบางส่วนที่เคยเป็นประตูบานเปิด 2 ข้าง ถูกรื้อออก และปรับปรุงใหม่ โดยทำเป็นผนัง บานประตูและหน้าต่าง หลายจุดมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยการเสริมกระจกเข้าไปแทน รวมถึงมีการต่อเติมอาคารรอบ เป็นอาคารคอนกรีตชั้นเดียว ทำห้องครัว ห้องน้ำ และพื้นที่ซักридและห้องแม่บ้านใหม่ หลังคาเดิมมุงด้วยดินขอ ปัจจุบันมีการปรับปรุงส่วน อาคารด้านหน้าและบริเวณกึ่งกลางอาคาร ด้วยกระเบื้อง ซีเมนต์ ส่วนด้านหลังยังคงสภาพเดิม มีการใช้แผ่นเหล็กซ่อม กันรั่วบางจุด

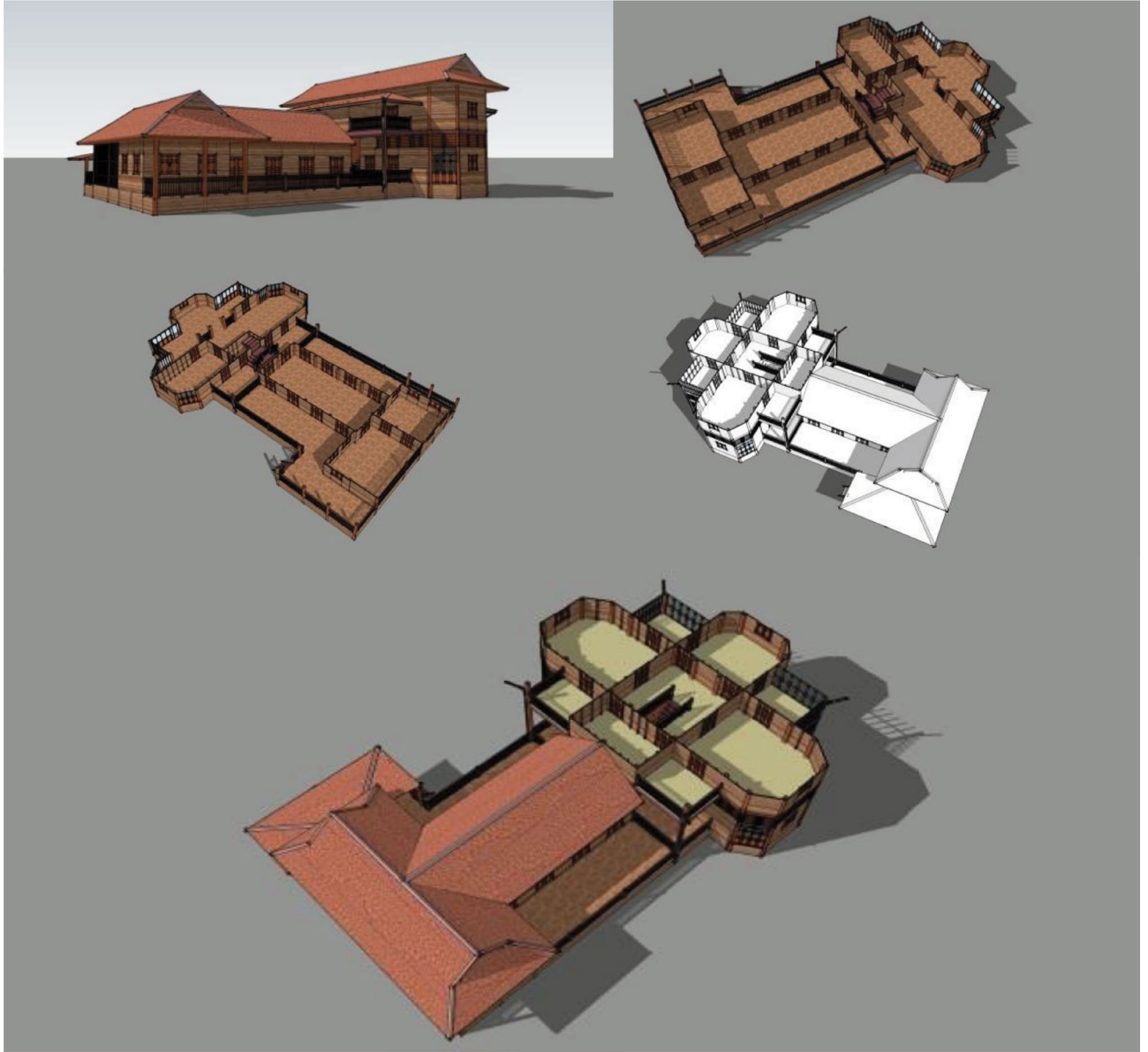
ลวดลายและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ตัวบ้านมีการประดับด้วยลวดลายฉลุไม้ในตำแหน่งโครงสร้างของอาคารหลายจุด ได้แก่ บริเวณเชิงชายของหลังคา กันสาด เเชิงชาย และบริเวณไม้ประดับคานชั้นสอง รวมถึงมีแผงไม้และลวดลายประดับกรอบประตูภายในอาคาร

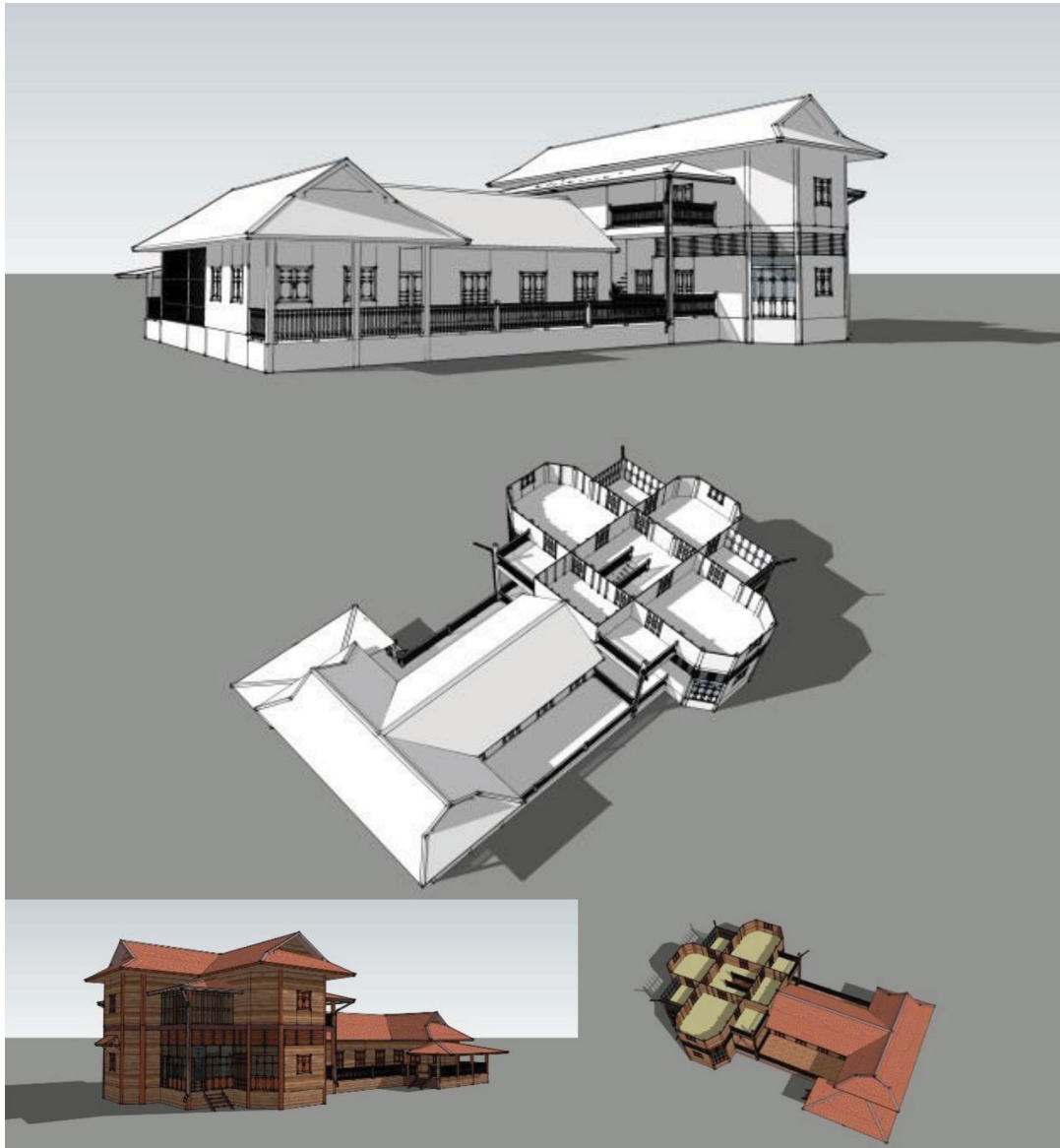
นอกจากนั้นส่วนของผนังเรือนชั้นบนตกแต่งด้วยไม้ทาสีขาวประดับเป็นลวดลายกากบาท วงกลม และลายไม้ที่ตั้งที่ผนังบางส่วน สำหรับหน้าต่างและช่องแสงทำเป็นแป้นเกล็ดไม้ดินอน มีการประดับด้วยกระจกเหนือหน้าต่างบางส่วน งานตกแต่งหลายจุดมีการรื้อถอนออกไป ในช่วงการปรับปรุงบ้าน

ภาพที่ 3.10 คุณนวลศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา

ภาพที่ 3.11 แสดงภาพสามมิติของคุ่มเจ้าประพันธ์พงศ์ อินเหลา ณ เชียงใหม่

ภาพที่ 3.12 แสดงภาพสามมิติของคุ้มเจ้าประพันธ์พงศ์ อินเหลา ณ เชียงใหม่

ภาพที่ 3.13 แสดงภาพสามมิติของคัมเจ้าประพันธ์พงศ์ อินเหลา ณ เชียงใหม่

อาคารขนาดใหญ่ในจังหวัดลำพูน

ทำการเลือก อาคารประเภทเรือนพักอาศัยขนาดใหญ่ในจังหวัดลำพูน จำนวน 3 หลัง ได้แก่ คຸ່ມเจ้ายอดเรือน คຸ່มเจ้าราชสัมพันธ์วังลำพูน และบ้านเทพมณี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งมีรายละเอียดของอาคารและ ลักษณะ ลวดลายประดับ ดังต่อไปนี้

คຸ່มเจ้ายอดเรือน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ประวัติความเป็นมาของอาคาร

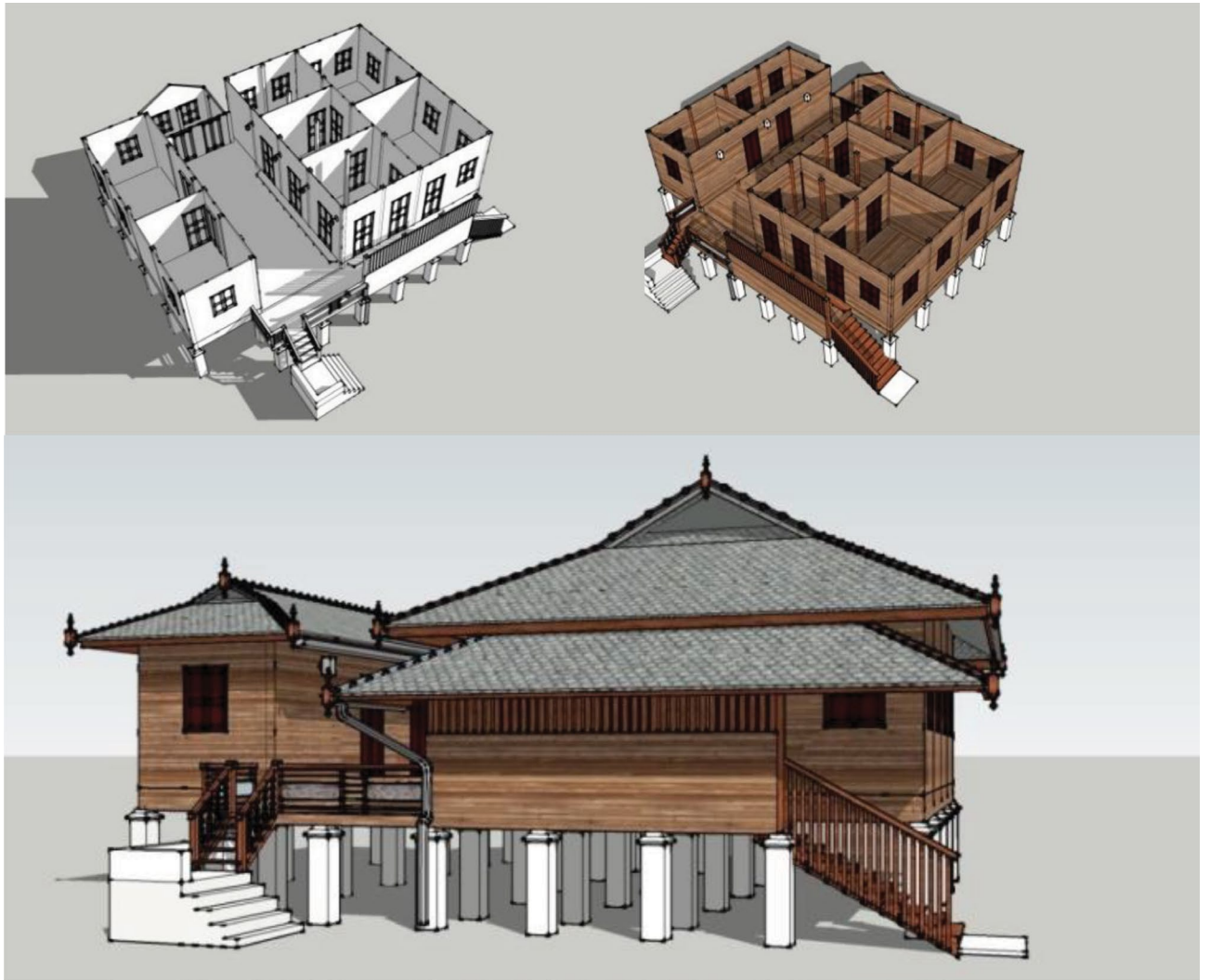
คຸ່มเจ้ายอดเรือน เป็นคຸ່มซึ่งเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ ได้สร้างขึ้นให้แก่เจ้ายอดเรือน ซึ่งเป็นพระชายาเมื่อปี พ.ศ. 2470 โดยขณะนั้นเจ้ายอดเรือนยังอาศัยอยู่ที่คຸ່มหลวง แต่หลังจากอาคารได้สร้างเสร็จแล้ว เจ้ายอดเรือนได้ย้ายออกจากคຸ່มหลวงไปอาศัยอยู่ที่คຸ່มเจ้ายอดเรือนกับหลานสาว โดยได้อาศัยอยู่ที่คຸ່มหลังนี้ จนถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2506 หลังจากนั้นอาคารหลังนี้ ได้ตกเป็นของหลานสาวคนเล็ก ได้แก่ นางกาญจนา มหาแสน และสืบทอดมาจนถึงบุตรสาว ปัจจุบันกรรมสิทธิ์ในที่ดิน อาคารคຸ່มเจ้ายอดเรือน และ สิ่งปลูกสร้างอื่นๆ อยู่ในความดูแลของบุตรสาว ทั้ง 4 คน ของ นางกาญจนา มหาแสน ได้แก่ นางรัชฎ์กนก นางรัฐระวี นางสาวระพีพร และนางช่ออุษา ซึ่งปัจจุบันเป็นเจ้าของเรือน

อาคารหลังนี้ถูกใช้งานอย่างต่อเนื่อง โดยใน ปี พ.ศ. 2536 อาคารหลังนี้ เคยเป็นบ้านพักของผู้พิพากษาจังหวัด

ลำพูน ซึ่งเช่าจากเจ้าของ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันเจ้าของเรือน ได้ดำเนินการปรับปรุงเรือนเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทาง ประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมที่สำคัญอีกแห่งของจังหวัด ลำพูน

รูปแบบสถาปัตยกรรม

เป็นงานสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นประยุกต์ ด้วย ลักษณะการยกใต้ถุนให้ตัวอาคารลอยเหนือพื้น และเชื่อม พื้นที่อาคารทั้งสองหลังด้วยชานโล่ง มีบันไดที่ขึ้นสู่อาคารทั้ง ด้านหน้าและหลังอยู่ภายนอกตัวอาคาร โดยบันไดหน้าบ้าน จะมีหลังคาคลุม แต่รูปแบบการวางอาคารแนวยาวขนาน ทางสัญจรและไม่หันหน้าจั่วไปทางด้านหน้าอาคาร ลักษณะ สถาปัตยกรรมของคຸ່มเจ้ายอดเรือน นับเป็นเรือนพักอาศัยที่มี สภาพดีมาก มีความเก่าแก่และรักษาสภาพเดิมที่ค่อนข้าง สมบูรณ์ เรือนไม้จริงทั้งหลัง ยกใต้ถุนสูงปัจจุบัน เสาและ ฐานรากด้านล่างยังแข็งแรงอย่างยิ่ง เรือนชั้นบนทำด้วยไม้ เนื้อแข็งโดยมากเป็นไม้สักมีความประณีตละเอียดในการทำ โครงสร้างมีการต่อเติมอาคารในปี พ.ศ. 2512 โดยสร้างห้องน้ำ และห้องเตรียมอาหาร ห้องครัว และต่อเติมใต้ถุนชั้นล่างเป็น ห้องเขียนแบบ เป็นเรือนที่ใช้โครงสร้างเสาก่ออิฐฉาบปูนยก ใต้ถุนสูง ชั้นบนใช้ไม้เป็นโครงสร้างทั้งหมด ลักษณะคล้ายกับ คຸ່มเจ้าราชสัมพันธ์วังฯ สังเกตจากช่วงเสาที่ระยะห่างไม่มาก ทำให้มีจำนวนเสารับน้ำหนักจำนวนมาก พื้นใต้ถุนเป็น โครงสร้างคอนกรีตคงทนแข็งแรง วัสดุไม้ที่ใช้เป็นไม้แปรรูป จากฝีมือช่างไม้ มีใช้จากเครื่องจักร จุดเด่นของเรือนนี้คือ การมีระบบเข้าไม้ที่ยังคงภูมิปัญญาช่างท้องถิ่นไว้มาก

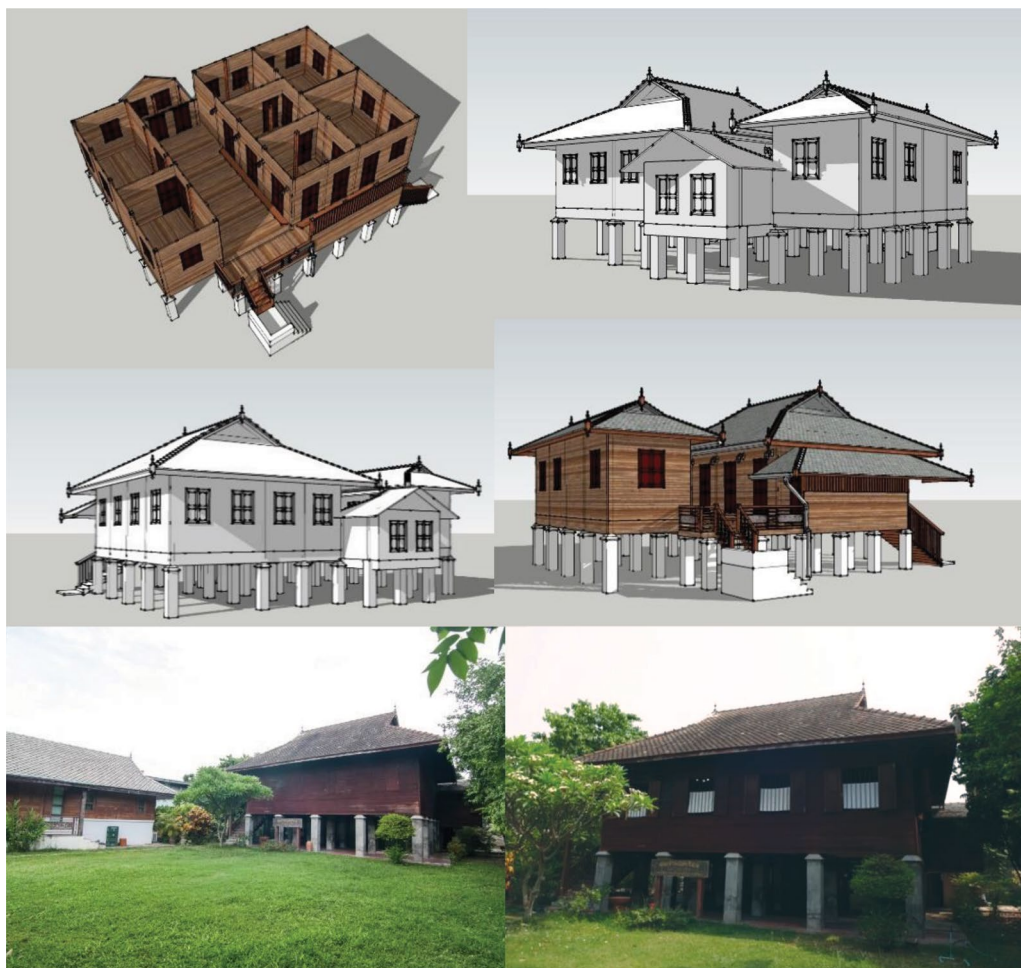

ภาพที่ 3.14 แสดงภาพสามมิติของคุ้มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน

ลวดลายและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

เรือนมีการตกแต่งบริเวณชายคาและสันจั่วด้วยไม้กลึงเรียกว่า สะระโน นอกจากนั้นบริเวณราวระเบียงจะประดับด้วยไม้ฉลุลาย เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา ช่อกระบาย

อากาศเหนือผนังเรือนโดยรอบ มีไม้ระแนงตีตั้ง ประดับด้วยไม้สลับลาย หน้าต่างมีการใช้เหล็กเส้นตีแนวตั้ง ซึ่งเป็นรูปแบบการประดับตกแต่งประตูหน้าต่าง ที่เริ่มได้รับความนิยมสมัยนั้น

ภาพที่ 3.15 แสดงภาพถ่ายและภาพสามมิติของคุ้มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 3.16 แสดงภาพคุ่มไ้ยยุดเรื้อน จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 3.17 แสดงภาพคุ้มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 3.18 แสดงภาพลวดลายประดับต่างๆ ของคุ้มเจ้ายอดเรือน จังหวัดลำพูน

คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ ณ ลำพูน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ประวัติความเป็นมาของอาคาร

คุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ลำพูน (พุทธวงศ์ ณ เชียงใหม่) สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2455 ในสมัยเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูน องค์ที่ 10 (พ.ศ. 2454 - 2486) เป็นเรือนพักอาศัยของเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์กับเจ้าหญิงสอ่งหล้า สัมพันธ์วงศ์ และบุตรธิดา หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2488) กลุ่มพ่อค้าชาวจีนในลำพูน ได้รวบรวมเงินกัน เพื่อซื้อที่ดินและตัวอาคารจากบุตรธิดาของเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ โดยได้เปิดเป็นโรงเรียนชื่อ โรงเรียนหุ่งเงิน ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนมงคลวิทยา ปี พ.ศ. 2529 โรงเรียน ได้ย้ายไปทำการเปิดสอนยังโรงเรียนแห่งใหม่ ทำให้ตัวอาคาร ถูกทิ้งร้าง กระทั่งมีนักธุรกิจได้มาขอเช่าอาคารเปิดเป็นร้านอาหารชื่อ คุ้มตันแก้ว ก่อนที่จะปิดกิจการไป และสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท ลำพูน ได้มาขอเช่าพื้นที่เป็นสถานที่จัด รายการวิทยุ จนกระทั่งหมดสัญญาลงในปี พ.ศ. 2548 ปัจจุบันเทศบาลเมืองลำพูน ได้เข้ามาดูแลและเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนเมืองลำพูน ภายในจัดแสดงเรื่องราวประวัติศาสตร์ของเมืองลำพูน ภาพถ่ายในอดีต และโบราณวัตถุที่สำคัญ

รูปแบบสถาปัตยกรรม

ลักษณะตัวอาคารเป็นเรือนสระระโนขนาดใหญ่ 2 ชั้น ชั้นล่างก่อด้วยอิฐถือปูน ส่วนชั้นบนสร้างด้วยไม้สัก หลังคา

จั่วผสมปั้นหยาแบบผสมผสานอิทธิพลตะวันตกในแบบแผนของฝั่งตัวยู เปิดล้อมพื้นที่ว่างส่วนหน้า ด้านหน้า เป็นแบบแผนผังอาคารที่สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลตะวันตก ซึ่งไม่พบผังในลักษณะนี้ในเรือนพื้นถิ่นมาก่อน มีทางเข้าอาคารหลัก ทางด้านทิศตะวันออก จุดเด่นที่เป็นลักษณะเฉพาะคือ พื้นที่ส่วนมุขชั้นสองที่เป็นระเบียงเปิดโล่งพร้อมแผงกันแดดลายฉลุโดยรอบ ลดระดับพื้นที่ลงจากส่วนอาคารทางด้านหลัง ทรงหลังคาเน้นส่วนจั่วที่มุขยื่นทั้งสองในรูปด้านหน้าของอาคาร เสา ตอม่อ และฐานรากอยู่ในสภาพที่ใช้งานได้เป็นอย่างดี ไม่มีการแตกร้าวของผนังหรือข้อบ่งชี้ถึงการทรุดตัวของอาคาร แต่ควรมีมาตรการแก้ไขความชื้นจากพื้นดินเนื่องจากอาคารถูกปรับปรุงให้เป็นพิพิธภัณฑ์ ทศนิยมภาพโดยรอบจึงมีความโปร่งเพื่อให้เข้าถึงได้ง่าย พื้นที่ใช้สอยภายในอาคารมีการปรับปรุงครั้งใหญ่ไป ราว 20 ปีที่แล้ว และยังได้รับการดูแล ทำความสะอาดอย่างต่อเนื่อง ทำให้อาคารอยู่ในสภาพดี แล้วยังคงรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมไว้ได้ ถึงแม้จะมีการปรับปรุงซ่อมแซมไปก็ตาม เป็นเรือนครึ่งปูนครึ่งไม้ ชั้นล่างก่ออิฐเป็นเสาและผนังรับน้ำหนักจากระบบโครงสร้างไม้ชั้นบนและหลังคา ช่วงเสาถี่ระยะระหว่างเสาไม่กว้าง แสดงให้เห็นว่ายังมีระบบการก่อสร้างแบบล้านนาผสมอยู่บ้าง แต่ระบบหลังคาเป็นปั้นหยาผสมจั่ว มีช่วงพาตโครงหลังคายาวสองช่วงเสาและมีชายคายื่นไม่มาก เนื่องจากใช้ไม้โครงหลังคาขนาดเล็กทั้งหมด แสดงความเหมาะสมของการใช้วัสดุไม้กับระยะและรูปทรงของอาคาร ระยะความสูงระหว่างพื้นชั้นบนถึงเพดานระดับฝ้าเพดานโปร่งโล่ง ทำให้มีแสงผ่านเข้ามามาก จึงติดตั้งระแนงไม้เป็นแผงกันแดดหลายส่วน และยังสามารถรับลมเพื่อระบายอากาศได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 3.20 แสดงภาพสามมิติและภาพถ่ายของคุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วังษ์ จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 3.21 แสดงภาพถ่ายของคุ้มเจ้าราชสัมพันธ์ช้าง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 3.22 แสดงภาพถ่ายการประดับตกแต่งของคุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 3.23 แสดงภาพถ่ายการประดับตกแต่งของคุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 3.24 แสดงภาพถ่ายการประดับตกแต่งของคุ้มเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ จังหวัดลำพูน

บ้านเทพมณี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ประวัติความเป็นมาของอาคาร

สันนิษฐานว่าตัวอาคารมีอายุราว 120 ปี เจ้าของบ้านคนแรกคือ อ้ายขาว ผู้สร้างคือ นายผดุง เทพมณี (บุตรชาย) ซึ่งมีความชำนาญในเชิงช่าง ตระกูลของอ้ายขาวประกอบกิจการค้าทอง เป็นตระกูลใหญ่และมีฐานะ โดยลูกหลานได้อาศัยสืบทอดกันมาถึง 3 รุ่น จนถึงปี พ.ศ. 2528 จึงได้ขายบ้านหลังนี้ให้กับ ยายเขียว และคุณเกียง ต้นวัฒนากุล ซึ่งเป็นผู้ถือครองกรรมสิทธิ์จนถึงปัจจุบัน โดยไม่ได้ใช้พักอาศัยแต่ให้ YMCA เช่าพื้นที่เปิดเป็นโรงเรียนสอนภาษามาจนถึงปัจจุบัน

รูปแบบสถาปัตยกรรม

บ้านเทพมณีเป็นเรือนไม้สองชั้น แบบพื้นถิ่นประยุกต์ ยกใต้ถุนสูง (เสาส่วนใต้ถุนเป็นปูนรับส่วนบนเป็นไม้) มีฝักรั้วทึบแบบตัวแอล (L) ยาวไปด้านหลัง เชื่อมกับอาคารฝั่งสี่เหลี่ยมผืนผ้าส่วนหลังด้วยชานโล่งลดระดับ บันไดทางขึ้นอยู่ด้านหน้านอกตัวอาคารสู่ชาน และห้องโถงส่วนหน้า หลังคาทรงมนิลาทั้งหมดวางตามผังพื้น มีหลังคามุขยื่นคลุมพื้นที่ส่วนชานหน้าลดระดับต่อเนื่องด้วยหลังคาลาด และมีหลังคาทรงมนิลาขวางคลุมพื้นที่ทั้งบันไดหน้า ช่องเปิด ประตู และหน้าต่างโดยรอบอาคารชั้นบนเป็นแบบเรียบง่าย บานเปิดทึบไม่มีลวดลายการตกแต่งมากนัก ใช้ช่องระแนงไม้ด้านบนประตูช่วยในการระบายอากาศ บันไดอาคารยังอยู่ในสภาพดี เพราะมีการ

ใช้งานและดูแลอย่างสม่ำเสมอ วัสดุหลังคาแต่เดิมเป็นกระเบื้องดินขอ แต่เนื่องด้วยการเสื่อมสภาพของวัสดุ เกิดการรั่วซึม จึงมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนวัสดุใหม่เป็นกระเบื้องลอนคู่ โครงสร้างหลังคาเป็นลักษณะที่ไม่ซับซ้อน มีไม้ค้ำยันคงสภาพแข็งแรงดี

ระบบโครงสร้างของอาคาร ชั้นล่างเป็นใต้ถุนโล่ง พื้นคอนกรีต เสาคอนกรีตชั้นล่างบางส่วนเป็นเสาไม้ และหล่อคอนกรีตรอบฐานเสาต่างจากเรือนลักษณะตะวันตกหลังอื่นๆ ระยะห่างระหว่างช่วงเสาไม่มากนัก โครงสร้างพื้นชั้นบนเป็นระบบคานและดาดบนหัวเสา โดยวางแผ่นไม้ไผ่ปลายเสารองรับคานไว้ ชั้นส่วนโครงสร้างไม่ตั้งแต่ชั้นบน กระทั่งโครงหลังคารูปทรงจั่วผสมปั้นหยาเป็นไม้ขนาดไม่ใหญ่ ใช้ระบบช่วยกันรับน้ำหนัก ซึ่งสามารถสังเกตได้จากขนาดและระยะจันทันช่วงพาดโครงหลังคาประมาณ 5 เมตร ใช้ระบบโครงถัก

ลวดลายและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ตัวอาคารมีการประดับตกแต่งบริเวณ สันจั่วของหลังคา และหัวมุมของเชิงชายด้วยไม้กลึง แบบสระระเน ส่วนหลังคาคลุมบันไดมีกันสาดประดับด้วยไม้ระแนงตีตั้งเป็นแผง โดยส่วนล่างของแผงไม้ระแนงดังกล่าวจะออกแบบเป็นรูปซีกแซก มีหน้าต่างประดับด้วยซีกุกรงเหล็กตีตั้งมีคร่าวไม้ตรงกลาง ด้านล่างมีการใช้เสาปูนมีการก่อด้วยบัวหัวเสาทุกต้น

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Chiang Mai University Press)

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นหน่วยงานหนึ่งภายใต้สังกัดศูนย์บริหารงานวิจัย เริ่มดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2552 เป็นต้นมา การดำเนินงานของสำนักพิมพ์ได้มีการดำเนินงาน ภายใต้ความเห็นชอบของคณะทำงานจัดตั้งสำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมุ่งเน้นการสนับสนุน และส่งเสริมให้บุคลากรสายวิชาการของมหาวิทยาลัยได้ผลิตงานเขียนในรูปแบบหนังสือ และสิ่งพิมพ์ เพื่อช่วยสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการให้เกิดขึ้น อีกทั้งเป็นการยกระดับมาตรฐานทางงานเขียนของบุคลากร กระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในการสร้าง และเผยแพร่ผลงานวิชาการ ช่วยสร้างภาพลักษณ์ และเผยแพร่ชื่อเสียงทางวิชาการของมหาวิทยาลัย อีกทางหนึ่ง

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จะทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางในการคัดสรรผลงาน เพื่อจัดพิมพ์ และเผยแพร่ผลงานเขียนทางวิชาการของบุคลากรสายวิชาการที่เป็นสาระประโยชน์ ออกสู่สังคม ในปัจจุบันสื่อสิ่งพิมพ์ในการเผยแพร่งานวิชาการมีหลายรูปแบบ และสามารถเผยแพร่ในหลายภาษา ดังนั้น สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีนโยบายในการสนับสนุนการสร้างผลงานคุณภาพออกสู่สังคม โดยกำหนดเป้าหมาย กล่าวคือ

1. การจัดพิมพ์เผยแพร่ผลงานทางวิชาการที่มีคุณภาพของบุคลากรในมหาวิทยาลัย
2. การพัฒนาระบบบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ
3. การเผยแพร่ผลงานตีพิมพ์อย่างมีประสิทธิภาพ

CHIANG MAI
UNIVERSITY PRESS

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สำนักงานบริหารงานวิจัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 50200

โทร: 053-943603-5

โทรสาร: 053-943600

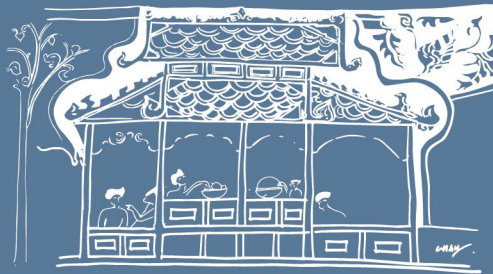
E-mail: cmupress.th@gmail.com

Website: <http://cmupress.cmu.ac.th>

LANNA HOUSE

ARCHITECTURAL STYLE AND DECORATIVE ORNAMENTS

คุ้มบ้านเจ้า เอื้อนเก๋าล้านนา : ลักษณะสถาปัตยกรรมและลวดลายประดับอาคาร แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของงานสถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ในช่วงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองของล้านนา จากปรากฏการณ์ทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ที่มาพร้อมอิทธิพลตะวันตกและสมัยใหม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบอาคาร ลวดลายประดับตกแต่ง เทคนิควิธีการต่างๆ และกระบวนการช่าง ของเรือนพักอาศัยขนาดใหญ่ในวัฒนธรรมล้านนา

CHIANG MAI
UNIVERSITY PRESS

ISBN: 978-616-398-455-5

9 786163 984555

ราคา 470 บาท